

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom

Distr.: općenita
26. travnja 2018.

Izvornik: engleski

Odbor za prava osoba s invaliditetom

Opći komentar br. 6 (2018.) o jednakosti i nediskriminaciji*

I. Uvod

1. Svrha ovog općeg komentara jest pojašnjavanje obveza država stranaka u pogledu nediskriminacije i jednakosti, kako je utvrđeno člankom 5. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

2. Odbor je zabrinut da zakoni i politike država stranaka i dalje pristupaju invaliditetu primjenom humanitarnih i/ili zdravstvenih modela, unatoč nekompatibilnosti tih modela s Konvencijom. Ustrajnim korištenjem takvih paradigmi ne uzimaju se u obzir osobe s invaliditetom kao punopravni korisnici prava i kao nositelji prava. Nadalje, Odbor primjećuje da su naponi koje su države stranke uložile u uklanjanje prepreka u pogledu stava prema invaliditetu dosad bili nedostadni. Primjeri obuhvaćaju trajne i ponižavajuće stereotipe te stigmju i predrasude prema osoba s invaliditetom, koje se smatra teretom za društvo. Od ključne je važnosti da osobe s invaliditetom putem svojih predstavničkih organizacija imaju središnju ulogu u razvoju reformi zakona i politika.

3. Širenje zakona protiv diskriminacije i okvira ljudskih prava dovelo je do proširene zaštite prava osoba s invaliditetom u brojnim državama strankama. Unatoč tome zakoni i regulatorni okviri često su i dalje nesavršeni i nepotpuni ili neučinkoviti ili odražavaju nedostatno razumijevanje modela invaliditeta koji se temelji na ljudskim pravima. Brojnim nacionalnim zakonima i politikama nastavljaju se isključenost, izolacija i diskriminacija osoba s invaliditetom te nasilje nad osobama s invaliditetom. U njima se često ne uzima u obzir višestruka i intersekcijaska diskriminacija ili diskriminacija na temelju povezanosti; ne uzima se u obzir činjenica da uskraćivanje razumne prilagodbe predstavlja diskriminaciju; te ne sadrže učinkovite mehanizme zakonske pravne zaštite i naknade štete. Takva se prava i politike najčešće ne smatraju diskriminacijom koja se temelji na invaliditetu jer su obrazloženi tvrdnjom da služe za zaštitu ili skrb za osobe s invaliditetom ili da su u njihovu najboljem interesu.

II. Jednakost i nediskriminacija osoba s invaliditetom u međunarodnom pravu

4. Jednakost i nediskriminacija među temeljnim su načelima i pravima međunarodnog prava o ljudskim pravima. Budući da su međusobno povezani s ljudskim dostojanstvom, okosnica su svih ljudskih prava. U člancima 1. i 2. Opće deklaracije o ljudskim pravima utvrđeno je da su svi jednaki u dostojanstvu i pravima i osuđuje se diskriminacija na neiscrpnom broju osnova.

* Koju je donio Odbor na svojoj devetnaestoj sjednici (14. veljače – 9. ožujka 2018.).

5. Jednakost i nediskriminacija predstavljaju srž svih ugovora o ljudskim pravima. Međunarodnim paktom o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima i Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom zabranjena je diskriminacija na brojnim osnovama, iz čega je proizašao članak 5. Konvencije. Svim tematskim konvencijama Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima¹ želi se uspostaviti jednakost i ukloniti diskriminacija te sadrže odredbe o jednakosti i zabrani diskriminacije. Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom uzeta su u obzir iskustva koja pružaju ostale konvencije, a njezina načela o jednakosti i zabrani diskriminacije predstavljaju razvoj tradicije i pristupa Ujedinjenih naroda.

6. Izraz „dostojanstvo” pojavljuje se u Konvenciji češće nego u bilo kojoj drugoj konvenciji Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima. Naveden je u preambuli, u kojoj države stranke spominju Povelju Ujedinjenih naroda i načela utvrđena u njoj, kojom se priznaju urođeno dostojanstvo i vrijednost te jednaka i neotuđiva prava svih članova ljudske obitelji kao temelj slobode, pravde i mira u svijetu.

7. Jednakost i nediskriminacija predstavljaju okosnicu Konvencije i često se spominju u njezinim člancima, uz opetovano korištenje izraza „na ravnopravnoj osnovi s ostalima”, čime se sva materijalna prava iz Konvencije povezuju s načelom zabrane diskriminacije. Dostojanstvo, integritet i jednakost osobe uskraćeni su osobama sa stvarnim ili percipiranim oštećenjima. Diskriminacija se pojavljivala i nastavlja se pojavljivati, uključujući u brutalnim oblicima, kao što su sustavne sterilizacije te liječničke intervencije ili intervencije koje se temelje na hormonima provedene bez pristanka i/ili prisilno (npr. lobotomija ili Ashleyjev tretman), prisilno davanje lijekova i elektrošokovi, zatvaranje, sustavno ubijanje koje se naziva „eutanazijom”, prisilni i prinudni pobačaj, uskraćeni pristup zdravstvenoj skrbi te sakaćenje i trgovina dijelovima tijela, posebno osoba s albinizmom.

III. Model invaliditeta koji se temelji na ljudskim pravima i uključivoj jednakosti

8. Pojedinačni ili medicinski modeli invaliditeta onemogućuju primjenu načela jednakosti na osobe s invaliditetom. U skladu s medicinskim modelom invaliditeta, osobe s invaliditetom ne priznaju se kao nositelji prava, nego su svedene na svoja oštećenja. U skladu s ovim modelima diskriminirajuće ili diferencijalno liječenje te isključivanje osoba s invaliditetom smatraju se normom i legitimiziraju se pristupom invaliditetu koji se temelji na medicinskoj nesposobnosti. Pojedinačni ili medicinski modeli korišteni su kako bi se utvrdila najranija međunarodna prava i politike u pogledu invaliditeta, čak i nakon prvih pokušaja primjene načela jednakosti u kontekstu invaliditeta. Deklaracija o pravima mentalno zaostalih osoba (1971.) i Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom (1975.) prvi su instrumenti o ljudskim pravima koji su sadržavali odredbe o jednakosti i zabrani diskriminacije za osobe s invaliditetom. Iako su ti rani instrumenti u području ljudskih prava utrljali put prema pristupu invaliditetu koji se temelji na jednakosti, i dalje se temelje na medicinskom modelu invaliditeta jer se oštećenje smatralo opravdanim temeljom za ograničavanje ili uskraćivanje prava. Također sadrže izraze koji se sada smatraju neprikladnima ili zastarjelima. Daljnji je korak poduzet 1993., kada su donesena Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom, u kojima je „jednakost mogućnosti” navedena kao temeljno načelo politike i prava u području invaliditeta.

9. Modelom invaliditeta koji se temelji na ljudskim pravima priznaje se da je invaliditet društveni konstrukt te da se oštećenja ne smiju smatrati opravdanim razlogom za uskraćivanje ili ograničavanje ljudskih prava. Njime je utvrđeno da je invaliditet jedan od nekoliko slojeva identiteta. Prema tome, u zakonima i politikama u području invaliditeta mora se uzeti u obzir raznolikost osoba s invaliditetom. Također se priznaje da su ljudska prava međusobno ovisna, povezana i nedjeljiva.

¹ Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije; Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama; Konvencija o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja; Konvencija o pravima djeteta; Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih obitelji; i Međunarodna konvencija o zaštiti svih osoba od prisilnog nestanka.

10. Izjednačavanje mogućnosti, kao opće načelo Konvencije utvrđeno u članku 3., predstavlja značajan razvoj od formalnog modela jednakosti prema stvarnom modelu jednakosti. Formalnom jednakosti nastoji se suzbijati izravna diskriminacija na način da se prema osobama u sličnoj situaciji postupa na sličan način. Može pomoći u suzbijanju negativnih stereotipa i predrasuda, ali, budući da se njome ne uzimaju u obzir i ne prihvaćaju razlike između ljudskih bića, ne može pružiti rješenja za „dilemu različitosti”. S druge strane, stvarnom jednakosti također se želi ukloniti strukturna i neizravna diskriminacija i uzimaju se u obzir odnosi moći. Njome se priznaje da „dilema različitosti” podrazumijeva i neuzimanje u obzir i priznavanje razlika između ljudskih bića u svrhu postizanja jednakosti.

11. Uključiva jednakost novi je model jednakosti razvijen u čitavoj Konvenciji. Njome se preuzima stvarni model jednakosti te se proširuje i razvija sadržaj jednakosti u: (a) dimenziji pravedne redistribucije u svrhu uklanjanja socioekonomskih nejednakosti; (b) dimenziji priznavanja u svrhu suzbijanja stigme, stereotipa, predrasuda i nasilja te priznavanja dostojanstva ljudi i njihove interseksionalnosti; (c) participativnoj dimenziji u svrhu ponovnog potvrđivanja društvene naravi ljudi kao članova društvenih skupina i potpunog priznavanja ljudskosti putem uključivanja u društvo; i (d) dimenziji prilagodljivosti u svrhu stvaranja prostora za razliku kao pitanje ljudskog dostojanstva. Konvencija se temelji na uključivoj jednakosti.

IV. Pravna narav nediskriminacije i jednakosti

12. Jednakost i nediskriminacija načela su i prava. U članku 3. nazivaju se načelima, a u članku 5. pravima. Također predstavljaju alat za tumačenje svih ostalih načela i prava utvrđenih u Konvenciji. Načela/prava jednakosti i zabrane diskriminacije okosnica su međunarodne zaštite zajamčene Konvencijom. Promicanje jednakosti i suzbijanje diskriminacije međusektorske su obveze koje se trenutačno ostvaruju. Ne podliježu postupnom ostvarenju.

13. U članku 5. Konvencije, kao i u članku 26. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, utvrđeno je autonomno pravo neovisno o drugim odredbama. Zabranjena je *de jure* ili *de facto* diskriminacija u bilo kojem području koje regulira i štiti tijelo javne vlasti. Kada se čita zajedno s člankom 4. stavkom 1. točkom (e), također je očito da se primjenjuje i na privatni sektor.

V. Normativni sadržaj

A. Članak 5. stavak 1. o jednakosti pred zakonom

14. U nekoliko međunarodnih ugovora o ljudskim pravima naveden je izraz „jednakost pred zakonom”, kojim se opisuje pravo osoba na jednako postupanje pred zakonom i u primjeni zakona, kao područja. Kako bi se ovo pravo moglo u potpunosti ostvariti, službenici pravosuđa i tijela zaduženih za provedbu zakona pri provedbi sudskih postupaka ili pri suđenju ne smiju diskriminirati osobe s invaliditetom. „Jednakost pred zakonom” jedinstvena je za Konvenciju. Odnosi se na mogućnost sudjelovanja u pravnim odnosima. Iako se jednakost pred zakonom odnosi na pravo na zaštićenost zakonom, jednakost pred zakonom odnosi se na pravo na korištenje prava u osobnu korist. Osobe s invaliditetom imaju pravo na učinkovitu zaštitu i pozitivno sudjelovanje. Samo pravo jamči stvarnu jednakost svih osoba unutar određene jurisdikcije. Prema tome, činjenica da su sve osobe s invaliditetom jednake pred zakonom znači da ne smiju postojati zakoni koji omogućuju uskraćivanje ili ograničavanje prava osoba s invaliditetom te da se invaliditet treba uvesti u sve zakone i politike.

15. Ovo tumačenje izraza „jednaki pred zakonom” i „jednakost pred zakonom” u skladu je s člankom 4. stavkom 1. točkama (b) i (c) Konvencije, prema kojem države stranke moraju zajamčiti da tijela javne vlasti i ustanove djeluju u skladu s Konvencijom; da se postojeći zakoni, propisi, običaji i prakse koji predstavljaju diskriminaciju osoba s invaliditetom

mijenjaju ili ukidaju; i da se u svim politikama i programima uzimaju u obzir zaštita i promicanje prava osoba s invaliditetom.

B. Članak 5. stavak 1. o jednakoj zaštiti i jednakoj koristi od zakona

16. „Jednaka zaštita temeljem zakona” i „jednaka korist od zakona” obuhvaćaju povezana, ali različita načela jednakosti i nediskriminacije. Izraz „jednaka zaštita temeljem zakona” dobro je poznat u međunarodnom pravu o ljudskim pravima i koristi se kako bi se od nacionalnih zakonodavstava tražilo da prilikom donošenja zakona i politika ne zadržavaju ili ne uspostavljaju diskriminaciju osoba s invaliditetom. Na temelju čitanja članka 5. zajedno s člancima 1., 3. i 4. Konvencije jasno je da, kako bi osobama s invaliditetom omogućile da na jednakoj osnovi uživaju prava zajamčena zakonodavstvom, države stranke moraju poduzimati pozitivne radnje. Često su potrebni pristupačnost, razumna prilagodba i pojedinačna potpora. Kako bi se zajamčile jednake mogućnosti za sve osobe s invaliditetom, koristi se izraz „jednaka korist od zakona”, što znači da države stranke moraju ukloniti prepreke ostvarivanju pristupa svim oblicima zaštite koje pruža pravo i koristima jednakog pristupa pravu i pravosuđu radi ostvarivanja prava.

C. Članak 5. stavak 2. o zabrani diskriminacije i jednakoj i djelotvornoj pravnoj zaštiti

17. Članak 5. stavak 2. sadrži zakonske uvjete za ostvarivanje prava jednakosti za osobe s invaliditetom i osobe povezane s njima. Obveze zabrane svih oblika diskriminacije na temelju invaliditeta obuhvaćaju osobe s invaliditetom i njihove povezane osobe, npr. roditelje djece s invaliditetom. Obveza osiguranja jednake i djelotvorne pravne zaštite za osobe s invaliditetom od diskriminacije na svim osnovama opsežna je i državama strankama nameće pozitivne obveze zaštite. Diskriminacija na temelju invaliditeta definirana je u članku 2. kao „svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje na osnovi invaliditeta koje ima svrhu ili učinak sprečavanja ili poništavanja priznavanja, uživanja ili korištenja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, društvenom i svakom drugom području, na ravnopravnoj osnovi s drugima. Ona uključuje sve oblike diskriminacije, uključujući i uskraćivanje razumne prilagodbe.” Definicija se temelji na zakonskim definicijama diskriminacije u međunarodnim ugovorima u području ljudskih prava, kao što su članak 1. Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i članak 1. Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama. Nadilazi te definicije u dvama pogledima: prvo, obuhvaća „uskraćivanje razumne prilagodbe” kao oblik diskriminacije na temelju invaliditeta; drugo, izraz „na ravnopravnoj osnovi s drugima” nova je komponenta. U svojim člancima 1. i 3. Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama sadrži slični, ali ograničeniji izraz: „na osnovi jednakosti muškaraca i žena”. Izraz „na ravnopravnoj osnovi s drugima” nije ograničen samo na definiciju diskriminacije koja se temelji na invaliditetu, nego se također provlači kroz čitavu Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom. S druge strane, znači da osobe s invaliditetom neće imati više ili manje prava ili koristi od ostalog stanovništva. S druge strane, obvezuje države stranke da poduzimaju konkretne mjere za postizanje *de facto* jednakosti za osobe s invaliditetom kako bi zajamčile da zaista mogu uživati sva ljudska prava i temeljne slobode.

18. Obveza zabrane „svih oblika diskriminacije” obuhvaća sve oblike diskriminacije. U međunarodnoj praksi u području ljudskih prava utvrđena su četiri glavna oblika diskriminacije, do kojih može dolaziti pojedinačno ili istovremeno:

(a) „Izravna diskriminacija” nastaje kada se s osobama s invaliditetom u sličnoj situaciji postupa manje povoljno nego s ostalim osobama zbog različitog osobnog statusa u sličnoj situaciji zbog razloga povezanoga sa zabranjenom osnovom. Izravna diskriminacija obuhvaća štetna djelovanja ili propuste na temelju zabranjenih osnova kada ne postoji usporediva situacija.² Motiv ili namjera strane koja provodi diskriminaciju nisu relevantni kada se utvrđuje je li došlo do diskriminacije. Primjerice, državna škola koja odbije primiti

² Vidjeti Odbor o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, opći komentar br. 20 (2009.) o zabrani diskriminacije u pogledu gospodarskih, socijalnih i kulturnih prava, st. 10.

dijete s invaliditetom kako ne bi morala promijeniti obrazovne programe to čini samo zbog djetetova invaliditeta i primjer je izravne diskriminacije;

(b) „Neizravna diskriminacija”³ znači da se na prvi pogled čini da su zakoni, politike ili prakse neutralni, ali imaju nerazmjerni negativni učinak na osobu s invaliditetom. Do toga dolazi kada mogućnost koja se čini dostupnom zapravo isključuje određene osobe zbog činjenice da im njihov status onemogućuje da ostvare koristi od same mogućnosti. Primjerice, ako škola ne pruža knjige u lako čitljivom formatu, neizravno bi diskriminirala osobe s intelektualnim poteškoćama koje, iako im je tehnički dopušteno da pohađaju školu, zapravo moraju pohađati neku drugu školu. Isto tako, ako kandidat s ograničenom pokretljivošću ima razgovor za posao na drugom katu zgrade bez dizala, iako mu je dopušteno da obavi razgovor, zbog te je situacije u nejednakom položaju;

(c) U skladu s člankom 2. Konvencije, „uskraćivanje razumne prilagodbe” predstavlja diskriminaciju ako su uskraćene potrebne i prikladne izmjene i prilagodbe (koje ne stvaraju „nerazmjerno ili nepotrebno opterećenje”) potrebne kako bi se zajamčilo jednako uživanje ili ostvarivanje ljudskog prava ili temeljne slobode. Neprihvatanje osobe u pratnji ili odbijanje prihvata osobe s invaliditetom na neki drugi način primjeri su usklađivanja razumne prilagodbe;

(d) „Uznemiravanje” je svako neželjeno ponašanje povezano s invaliditetom ili drugim zabranjenim osnovama kojim se želi povrijediti njezino osobno dostojanstvo i stvoriti zastrašujuće, neprijateljsko, degradirajuće, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje. Može se stvoriti putem radnji ili riječi koje imaju učinak produblivanja razlika i ugnjetavanja osoba s invaliditetom. Potrebno je pridati posebnu pozornost osobama s invaliditetom koje žive u odvojenim mjestima, kao što su ustanove za smještaj šticećenika, posebne škole ili psihijatrijske bolnice, gdje je vjerojatnije da će doći do ovog oblika diskriminacije i da je u skladu sa svojom naravi nevidljivo, što znači da se vjerojatno neće kazniti. „Nasilje” i njegov internetski oblik, kibernetičko nasilje i kibernetička mržnja, također predstavljaju posebno nasilne i štetne oblike zločina iz mržnje. Ostali primjeri obuhvaćaju nasilje (na temelju invaliditeta) u svim oblicima u kojima se pojavljuje, kao što su silovanje, zlostavljanje i iskorištavanje, zločini iz mržnje i premlaćivanje.

19. Diskriminacija se može temeljiti na jednoj značajci, kao što su invaliditet ili rod, ili na nekoliko višestrukih i/ili intersekcijских značajki. „Intersekcijска diskriminacija” nastaje kada osoba s invaliditetom ili povezana s invaliditetom trpi diskriminaciju na bilo kojoj osnovi invaliditeta, zajedno s bojom kože, spolom, jezikom, vjerom, etničkim, rodnim ili drugim statusom. Intersekcijска diskriminacija može se pojavljivati kao izravna ili neizravna diskriminacija, uskraćivanje razumne prilagodbe ili zlostavljanje. Primjerice, iako uskraćivanje pristupa općim informacijama iz područja zdravstva zbog nepristupačnog formata pogađa sve osobe na osnovi invaliditeta, uskraćivanje pristupa usluga planiranja obitelji slijepim ženama ograničava im prava na temelju međusobne povezanosti njihova roda i invaliditeta. U brojnim slučajevima teško je odvojiti te osnove. Države stranke moraju riješiti pitanje višestruke i intersekcijске diskriminacije osoba s invaliditetom. Odbor definira „višestruku diskriminaciju” kao stanje u kojemu osoba može doživjeti diskriminaciju na dvjema ili više osnova u smislu da je diskriminacija pogoršana ili povećana. Intersekcijска diskriminacija odnosi se na stanje u kojem nekoliko osnova međusobno istovremeno djeluje na način da su neodvojive, zbog čega izlažu relevantne pojedince jedinstvenim vrstama nejednakosti i diskriminacije.⁴

20. Diskriminacija „zbog invaliditeta” može se vršiti nad osobama koje trenutačno imaju invaliditet, koje su u prošlosti imale invaliditet, koje mogu steći invaliditet u budućnosti, za koje se pretpostavlja da imaju invaliditet, kao i osobama koje su povezane s osobom s invaliditetom. Potonja se naziva „diskriminacija na temelju povezanosti”. Razlog za široko područje primjene članka 5. jest iskorjenjivanje i suzbijanje svih situacija u kojima dolazi do diskriminacije i/ili diskriminacijskog ponašanja povezanoga s invaliditetom.

³ Ibid.

⁴ Vidjeti Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 3 (2016.) o ženama i djevojkama s invaliditetom, st. 4. t. (c) i 16.

21. Zaštita od „diskriminacije na svim osnovama” znači da sve moguće osnove diskriminacije i njihova povezanost moraju biti uzeti u obzir. Moguće osnove obuhvaćaju, ali nisu ograničene na: invaliditet; zdravstveno stanje; genetsku ili drugu sklonost bolestima; rasu; boju kože; podrijetlo; spol; trudnoću i majčinstvo/očinstvo; građansku, obiteljsku ili poslovnu situaciju; rodni identitet; spolnu orijentaciju; jezik; religiju; političke ili druge stavove; nacionalno, etničko, autohtono ili društveno podrijetlo; status migranta, tražitelja azila ili imovinski status; pripadnost nacionalnoj manjini, gospodarski ili imovinski status; rođenje i dob ili bilo koji drugi status na temelju bilo koje od navedenih osnova.

22. „Jednaka i učinkovita pravna zaštita od diskriminacije” znači da države članice imaju pozitivne obveze da štite osobe s invaliditetom od diskriminacije, uz obvezu donošenja posebnog i sveobuhvatnog zakonodavstva protiv diskriminacije. Izričita pravna zabrana diskriminacije na temelju invaliditeta i ostalih oblika diskriminacije osoba s invaliditetom u zakonodavstvu treba biti popraćena pružanjem prikladnih i učinkovitih pravnih lijekova i kazni u vezi s intersekcijskom diskriminacijom u građanskim, upravnim i kaznenim postupcima. Ako je diskriminacija sustavna, puko odobravanje naknade pojedincu možda neće imati stvarnog učinka u smislu promjene pristupa. Države članice trebale bi ubuduće u svoje zakonodavstvo integrirati „nenovčane pravne lijekove” što znači da država članica osigurava daljnju učinkovitu zaštitu od diskriminacije koju provode privatne osobe i organizacije.

D. Članak 5. stavak 3. o razumnoj prilagodbi

23. Razumna prilagodba sastavni je dio trenutačno primjenjive obveze nediskriminacije u kontekstu invaliditeta.⁵ Primjeri razumne prilagodbe obuhvaćaju preinačenje postojećih objekata i informacija kako bi bili pristupačni pojedincu s invaliditetom; prilagodbu opreme; ponovnu organizaciju aktivnosti; promjenu rasporeda rada; prilagodbu materijala za učenje i strategija za poučavanje u okviru nastavnog plana i programa; prilagodbu medicinskih postupaka; ili omogućavanje pristupa osoblja za pružanje potpore bez nerazmjernog ili nepotrebnog opterećenja.

24. Obveze u smislu razumne prilagodbe razlikuju se od obveza pristupačnosti. Objema se nastoji zajamčiti pristupačnost, ali obveza pružanja pristupačnosti putem univerzalnoga dizajna ili pomagala za pokretljivost predstavlja *ex ante* obveza, dok je obveza pružanja razumne prilagodbe *ex nunc* obveza;

(a) Kao *ex ante* obveza, pristupačnost se mora ugraditi u sustave i procese bez uzimanja u obzir određene osobe s invaliditetom kako bi, primjerice, imala pristup zgradi, usluzi ili proizvodu, na jednakoj osnovi s drugima. Države članice moraju utvrditi norme u pogledu pristupačnosti koje se izrađuju i donose na temelju savjetovanja s organizacijama osobama s invaliditetom, sukladno članku 4. stavku 3. Konvencije. Obveza u smislu pristupačnosti je proaktivna, sustavna obveza;

(b) Kao *ex nunc* obveza razumna prilagodba mora se pružati od trenutka kada osoba s invaliditetom zahtijeva pristup nepristupačnim situacijama ili okolinama ili želi ostvarivati svoja prava. Razumnu prilagodbu često, ali ne uvijek, zahtijeva osoba koja treba pristup ili relevantni predstavnici osobe ili skupine osoba. O razumnoj prilagodbi treba pregovarati s podnositeljem ili podnositeljima zahtjeva. U određenim okolnostima pružena razumna prilagodba postoje kolektivno ili javno dobro. U ostalim slučajevima razumna prilagodba pruža se samo u korist jednog ili više podnositelja zahtjeva. Obveza pružanja razumne prilagodbe individualizirana je reaktivna obveza koja se primjenjuje od trenutka primitka zahtjeva za prilagodbu. Razumna prilagodba zahtijeva da nositelj obveze pokrene dijalog s osobom s invaliditetom. Važno je napomenuti da obveza pružanja razumne prilagodbe nije ograničena na situacije u kojima je osoba s invaliditetom zatražila prilagodbu ili u kojima se može dokazati da je navodni nositelj obveze zaista bio svjestan da predmetna osoba ima invaliditet. Također se treba primjenjivati u situacijama u kojima je potencijalni nositelj

⁵ Vidjeti Odbor o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, opći komentar br. 5 (1994.) o osobama s invaliditetom, st. 15.

obveze trebao biti svjestan da predmetna osoba ima invaliditet za koji može biti potrebna prilagodba kako bi se uklonile prepreke ostvarivanju prava.

25. Obveza pružanja razumne prilagodbe u skladu s člancima 2. i 5. Konvencije može se raščlaniti na dva sastavna dijela. Prvim se nameće pozitivna zakonska obveza pružanja razumne prilagodbe, koja je izmjena ili prilagodba potrebna i prikladna kad je to potrebno u određenom slučaju kako bi se zajamčilo da osoba s invaliditetom može uživati ili ostvarivati svoja prava. Drugim dijelom ove obveze jamči se da te tražene prilagodbe ne nameću nerazmjerno ili nepotrebno opterećenje nositelja obveze.

(a) „Razumna prilagodba” jedinstveni je izraz, a pridjev „razumna” ne smije se pogrešno shvatiti kao klauzula o iznimci; načelo „razumnosti” ne smije se tumačiti kao zasebni kvalifikator ili modifikator obveze. To ne predstavlja sredstvo s pomoću kojeg se mogu ocijeniti troškovi prilagodbe ili dostupnosti resursa; do toga dolazi u kasnijoj fazi, kada se provodi ocjenjivanje „nerazmjernog ili nepotrebnog opterećenja”; razumnost prilagodbe upućuje na njezinu relevantnost, prikladnost i učinkovitost za osobu s invaliditetom. Prema tome, prilagodba je razumna ako se njome postiže svrha (ili svrhe) zbog koje se provodi i prilagođena je kako bi se ispunili zahtjevi osobe s invaliditetom;

(b) „Nerazmjerno ili nepotrebno opterećenje” valja shvatiti kao jedinstveno načelo kojim se utvrđuje granica obveze pružanja razumne prilagodbe. Oba izraza trebaju se smatrati istovjetnima jer se odnose na istu zamisao: da zahtjev za razumnu prilagodbu treba biti ograničen s obzirom na moguće prekomjerno ili neopravdano opterećenje strane koja provodi prilagodbu;

(c) „Razumna prilagodba” također se ne smije shvatiti kao „posebne mjere”, uključujući „mjere pozitivne diskriminacije”. Iako se obama načelima želi postići *de facto* jednakost, razumna prilagodba je obveza nediskriminacije, dok posebne mjere podrazumijevaju povlašteno postupanje prema osobama s invaliditetom u odnosu na druge kako bi se uklonila povijesna i/ili sustavna isključenost od ostvarivanja prava. Primjeri posebnih mjera obuhvaćaju privremene mjere hvatanja u koštac s niskim brojevima žena s invaliditetom koje su zaposlene u privatnom sektoru i programe pružanja potpore radi povećanja broja studenata s invaliditetom u visokom obrazovanju. Isto tako, razumna prilagodba ne smije se shvatiti kao pružanje potpore, kao što su osobni asistenti, u okviru prava na neovisno življenje i uključenos u zajednicu ili pružanje potpore za ostvarenje poslovne sposobnosti;

(d) „Postupovne prilagodbe” u kontekstu pristupa pravosuđu ne smiju se shvatiti kao razumna prilagodba; dok je potonja ograničena načelom nerazmjernosti, postupovne prilagodbe nisu.

26. Ključni elementi na kojima se temelji provedba obveze pružanja razumne prilagodbe obuhvaćaju:

(a) Utvrđivanje i uklanjanje prepreka koje utječu na uživanje ljudskih prava za osobe s invaliditetom, u okviru dijaloga s predmetnom osobom s invaliditetom;

(b) Ocjenjivanje toga je li prilagodba ostvariva (zakonski ili u praksi) — prilagodba koja je zakonski ili materijalno nemoguća nije ostvariva;

(c) Ocjenjivanje toga je li prilagodba relevantna (odnosno potrebna i prikladna) ili djelotvorna kako bi se zajamčilo ostvarenje predmetnog prava;

(d) Ocjenjivanje toga nameće li se izmjenom nerazmjerno ili nepotrebno opterećenje nositelja obveze; kako bi se utvrdilo predstavlja li razumna prilagodba nerazmjerno ili nepotrebno opterećenje, potrebno je provesti ocjenjivanje razmjernog odnosa između sredstava koja se koriste za prilagodbu i njezina cilja, a to je uživanje predmetnih prava;

(e) Osiguravanje toga da je razumna prilagodba prikladna za postizanje osnovnog cilja promicanja jednakosti i uklanjanja diskriminacije osoba s invaliditetom. Stoga je potreban pristup za svaki pojedinačni slučaj koji se temelji na savjetovanjima s relevantnim tijelom zaduženim za razumnu prilagodbu i predmetnom osobom. Potencijalni čimbenici koje je potrebno uzeti u obzir uključujući financijske troškove, dostupne resurse (uključujući javne financije), veličinu strane koja provodi prilagodbu (u potpunosti), učinak izmjene na ustanovu ili poduzeće, koristi za treće strane, negativne učinke na druge osobe i razumne zdravstvene i sigurnosne zahtjeve. Što se tiče države stranke u cjelini i subjekata privatnog

sektora, potrebno je uzeti u obzir ukupnu imovinu, a ne samo resurse jedinice ili odjela unutar organizacijske strukture;

- (f) Osiguravanje toga da osobe s invaliditetom općenitije ne snose troškove;
- (g) Osiguravanje toga da teret dokazivanja snosi nositelj obveze koji tvrdi da bi njegovo opterećenje bilo nerazmjerno ili nepotrebno.

27. Obrazloženje uskraćivanja razumne prilagodbe mora se temeljiti na objektivnim kriterijima te analizirati i pravodobno priopćiti predmetnoj osobi s invaliditetom. Ispitivanje opravdanosti razumne prilagodbe povezano je s duljinom odnosa između nositelja obveze i nositelja prava.

E. Članak 5. stavak 4. o posebnim mjerama

28. Posebne mjere koje se ne smiju smatrati diskriminacijom pozitivne su ili potvrdne mjere kojima se želi ubrzati ili postići *de facto* jednakost osoba s invaliditetom. Takve su mjere navedene u drugim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima, kao što su članak 4. Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama ili članak 1. stavak 4. Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i podrazumijevaju donošenje ili zadržavanje određenih prednosti u korist nedovoljno zastupljenih ili marginaliziranih skupina. Najčešće su privremene, iako su u određenim slučajevima potrebne trajne posebne mjere, ovisno o kontekstu i okolnostima, uključujući s obzirom na određeno oštećenje ili strukturne prepreke društva. Primjeri posebnih mjera obuhvaćaju programe djelovanja i potpore, dodjelu i/ili preraspodjelu sredstava, ciljano zapošljavanje, angažiranje i unapređivanje, sustave kvota, mjere napretka i osnaživanja, kao i usluge skrbi u slučaju odsustva osoba koje inače imaju ulogu njegovatelja i tehnološka pomagala.

29. Posebne mjere koje donose države stranke u skladu s člankom 5. stavkom 4. Konvencije moraju biti dosljedne sa svim njezinim načelima i odredbama. Osobito ne smiju dovesti do daljnje izolacije, segregacije, stereotipa, stigmatizacije ili drugih oblika diskriminacije osoba s invaliditetom. Prema tome, države stranke prilikom donošenja posebnih mjera moraju provoditi savjetovanje s organizacijama koje predstavljaju osobe s invaliditetom i aktivno uključivati te organizacije.

VI. Opće obveze država stranaka u skladu s Konvencijom u pogledu nediskriminacije i jednakosti

30. Države stranke obvezne su poštovati, štiti i ispunjavati pravo svih osoba s invaliditetom na nediskriminaciju i jednakost. U tom pogledu države stranke ne smiju djelovati na način da dolazi do diskriminacije osoba s invaliditetom. Države stranke osobito moraju izmijeniti ili ukinuti postojeće zakone, propise, običaje i prakse koji predstavljaju takvu diskriminaciju. Odbor je često davao primjere u tom pogledu, uključujući: zakone i druga pravila o skrbništvu kojima se krši pravo na poslovnu sposobnost;⁶ zakone o mentalnom zdravlju kojima je legitimizirana prisilna institucionalizacija i prisilno liječenje, koji predstavljaju diskriminaciju i moraju se ukinuti;⁷ sterilizaciju žena i djevojaka s invaliditetom bez njihove privole; politiku nepristupačnog stanovanja i institucionalizacije;⁸ zakone i politike o segregiranom obrazovanju;⁹ i izborne zakone kojima se oduzima pravo glasa osoba s invaliditetom.¹⁰

⁶ Vidjeti Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 1 (2014.) o jednakom postupanju pred zakonom.

⁷ Vidjeti Odbor za prava osoba s invaliditetom, smjernice o članku 14. st. 6. i 14. Dostupno na mrežnoj stranici Odbora (www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx).

⁸ Vidjeti, primjerice, opći komentar br. 5 (2017.) o neovisnom življenju i uključenosti u zajednicu, st. 46.

⁹ Vidjeti opći komentar br. 4 (2016.) o pravu na uključivo obrazovanje, st. 24.

¹⁰ Vidjeti *Bujdosó et al protiv Mađarske* (CRPD/C/10/D/4/2011).

31. Učinkovito ostvarenje prava na jednakost i nediskriminaciju zahtijeva donošenje provedbenih mjera, kao što su:

- (a) Mjere podizanja razine osviještenosti svih ljudi o pravima osoba s invaliditetom u skladu s Konvencijom, značenje diskriminacije i postojećih pravnih lijekova;
- (b) Mjere kojima se osiguravaju prava utvrđena u Konvenciji mogu se provoditi pred domaćim sudovima i pružaju pristup pravosuđu za sve osobe koje su doživjele diskriminaciju;
- (c) Zaštita od odmazde, kao što su negativno postupanje ili negativne posljedice zbog pritužbe ili postupaka kojima se želi osigurati sukladnost s odredbama o jednakosti;
- (d) Zakonsko pravo na pokretanje tužbe pred sudom i vođenje tužbi putem udruga, organizacija ili ostalih pravnih subjekata koji imaju legitimni interes za ostvarenje prava na jednakost;
- (e) Posebna prava koja se odnose na dokaze u svrhu osiguranja da stereotipni stavovi o sposobnosti osoba s invaliditetom ne dovode do toga da žrtve diskriminacije ne mogu ostvariti pravnu zaštitu;
- (f) Učinkovite, razmjerne i odvraćajuće sankcije povreda prava na jednakost i prikladni pravni lijekovi;
- (g) Dostatno i pristupačno pružanje pravne pomoći kako bi se tužitelju zajamčio pristup pravosuđu u postupku koji se vodi zbog diskriminacije.

32. Države stranke moraju utvrditi područja ili podskupine osoba s invaliditetom, uključujući osobe koje se suočavaju s intersekcijskom diskriminacijom, koje zahtijevaju posebne mjere za ubrzanje ili postizanje uključive jednakosti. Države stranke obvezne su donositi posebne mjere za takve skupine.

33. Što se tiče obveza savjetovanja država stranaka, člankom 4. stavkom 3. i člankom 33. stavkom 3. Konvencije naglašena je važna uloga koju organizacije osoba s invaliditetom moraju imati u provedbi i praćenju Konvencije. Države stranke moraju zajamčiti da se savjetuju s i aktivno uključuju takve organizacije, koje predstavljaju raznolikost u društvu, uključujući djecu, osobe s autizmom, osobe s genetskim ili neurološkim poremećajem, osobe s rijetkim i kroničnim bolestima, osobe s albinizmom, lezbijke, homoseksualce, biseksualce, transrodne i interseksualne osobe, pripadnike autohtonih skupina, ruralne zajednice, starije osobe, žene, žrtve oružanih sukoba i osobe koje potječu iz etničke manjine ili migrante. Jedino se u tom slučaju može očekivati da će se postići iskorjenjivanje svih oblika diskriminacije, uključujući višestruku i intersekcijsku diskriminaciju.

34. Države stranke imaju obvezu informiranja u pogledu članka 5. Konvencije u smislu da moraju prikupljati i analizirati prikladne podatke i istraživačke informacije kako bi utvrdile nejednakosti, diskriminacijske prakse i obrasce nejednakosti te analizirala učinkovitost mjera kojima se promiče jednakost. Odbor je primijetio da u brojnim državama strankama postoji manjak ažuriranih podataka o diskriminaciji zbog invaliditeta te da, u brojnim slučajevima kada je to omogućeno nacionalnim zakonodavstvom i propisima, ne provodi razlika s obzirom na oštećenje, rod, spol, rodni identitet, etničku pripadnost, vjeru, dob ili druge slojeve identiteta. Takvi podaci i njihova analiza od goleme su važnosti za razvoj učinkovitih mjera jednakosti i mjera protiv diskriminacije.

35. Države stranke također trebaju provoditi prikladno istraživanje o diskriminaciji na temelju invaliditeta i pravima osoba s invaliditetom u pogledu jednakosti. Programi istraživanja moraju obuhvaćati osobe s invaliditetom u postupcima istraživanja od faze utvrđivanja programa kako bi se zajamčilo njihovo značajno sudjelovanje u istraživanju. Uključivim i participativnim istraživačkim postupcima potrebno je zajamčiti siguran prostor za sudionike i moraju se temeljiti na doživljenim iskustvima i zahtjevima osoba s invaliditetom.

VII. Odnos s ostalim posebnim odredbama Konvencije

A. Članak 6. o ženama s invaliditetom

36. Žene i djevojke s invaliditetom jedna su od skupina osoba s invaliditetom koje najčešće doživljavaju višestruku i interseksijsku diskriminaciju.¹¹ Članak 6. međusektorski je članak, koji valja uzeti u obzir u pogledu svih odredbi Konvencije.¹² Iako se samo u članku 6. spominje izraz „višestruka diskriminacija”, do višestruke i interseksijske diskriminacije može doći u bilo kojoj kombinaciji dvaju ili više osnova. Članak 6. obvezujući je članak u pogledu jednakosti i nediskriminacije kojim se zabranjuje diskriminacija žena i djevojaka s invaliditetom, države stranke se obvezuju na promicanje jednakosti u pogledu mogućnosti i ishoda. Nadalje, članak 6., kao i članak 7., treba smatrati ilustrativnim, a ne iscrpnim, i njime se utvrđuju obveze u pogledu dvaju istaknutih primjera višestruke i interseksijske diskriminacije.

B. Članak 7. o djeci s invaliditetom

37. Djeca s invaliditetom često doživljavaju višestruku i interseksijsku diskriminaciju. Države stranke moraju zabraniti sve oblike diskriminacije na temelju invaliditeta specifične za djecu; moraju pružati učinkovite i pristupačne pravne lijekove; i moraju podizati razinu osviještenosti javnosti i članova stranke radi sprječavanja i uklanjanja diskriminacije. Primjerice, u brojnim državama strankama djeca se mogu zakonito udarati pod izlikom „discipline” ili „sigurnosti” (npr. obuzdavanje). Fizičko kažnjavanje često nerazmjerno utječe na djecu s invaliditetom. Države stranke moraju zabraniti sve oblike tjelesnog kažnjavanja te okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja prema djeci, u svim okolinama, te moraju zajamčiti da se provode prikladne mjere za provedbu ove zabrane.

38. Načelo „najboljeg interesa djeteta” sadržano u članku 3. Konvencije o pravima djeteta treba se primjenjivati na djecu s invaliditetom uz pažljivo uzimanje u obzir njihovih okolnosti. Države stranke trebaju promicati uključivanje invaliditeta u opće zakone i politike u pogledu djetinjstva i adolescencije. Međutim, načelo najboljeg interesa ne bi se smjelo koristiti kako bi se spriječilo da djeca, osobito djevojčice s invaliditetom, ostvaruju svoje pravo na tjelesni integritet. Treba se koristiti kako bi se zajamčilo da su djeca s invaliditetom informirana, da se provodi savjetovanje s njima i da ona imaju glas u svakom postupku donošenja odluka u pogledu njihove situacije. Države stranke osobito se trebaju uhvatiti u koštac s nasiljem i institucionalizacijom djece s invaliditetom, kojima se uskraćuje pravo na odrastanje u njihovim obiteljima, što predstavlja diskriminaciju. Države stranke trebaju provoditi strategije deinstitutionalizacije kojima se djeci pomaže da žive sa svojim obiteljima ili u okviru alternativne obiteljske skrbi u njihovoj zajednici. Države stranke također trebaju donositi mjere potpore kako bi se svojoj djeci s invaliditetom omogućilo da ostvaruju svoje pravo da budu saslušani, u svim postupcima koji utječu na njih, uključujući u parlamentu, odborima i tijelima koja donose političke odluke.

C. Članak 8. o podizanju razine svijesti

39. Borba protiv diskriminacije nije moguća bez podizanja razine svijesti u svim sektorima vlade i društva. Prema tome, sve mjere zabrane diskriminacije i jednakosti moraju biti popraćene prikladnim mjerama podizanja razine svijesti i mjerama usmjerenima na promjenu ili uklanjanje štetnih stereotipa i negativnih stavova o invaliditetu. Nadalje, kampanjama za podizanje razine svijesti mora se riješiti pitanje nasilja, štetnih praksi i predrasuda. Države stranke trebaju poduzimati mjere kojima, među ostalim, potiču medije da prikazuju osobe s invaliditetom na način koji je dosljedan sa svrhom Konvencije i kojima mijenjaju štetne prikaze osoba s invaliditetom, kao što su oni koji ih prikazuju u nereálnom

¹¹ Vidjeti Odbor za uklanjanje diskriminacije žena, opći komentar br. 28 (2010.) o temeljnim obvezama država stranaka u skladu s člankom 2. Konvencije, st. 31.

¹² Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 3, st. 12.

svjetlu, kao da su opasne za sebe ili ostale ili kao da su žrtve i ovisni subjekti skrbi bez autonomije koji predstavljaju neproduktivno gospodarsko i društveno opterećenje za društvo.

D. Članak 9. o pristupačnosti

40. Pristupačnost je preduvjet i sredstvo za postizanje *de facto* jednakosti za sve osobe s invaliditetom. Kako bi osobe s invaliditetom mogle učinkovito sudjelovati u zajednici, države stranke moraju riješiti pitanje pristupačnosti izgrađene okoline, javnog prijevoza te informacijskih i komunikacijskih usluga, koje moraju biti dostupne svim osobama s invaliditetom i koje sve osobe s invaliditetom moraju koristiti na jednakoj osnovi s ostalima. Pristupačnost u kontekstu komunikacijskih usluga obuhvaća pružanje društvene i komunikacijske potpore.

41. Kako je prethodno navedeno, pristupačnost i razumne prilagodbe dva su različita načela zakona i politika o jednakosti:

(a) Obveze u pogledu pristupačnosti odnose se na skupine i moraju se provoditi postupno, ali bezuvjetno;

(b) S druge strane, obveze razumne prilagodbe individualizirane su, trenutačno se primjenjuju na sva prava i mogu biti ograničene nerazmjernosti.

42. Budući da za postupno postizanje pristupačnosti u izgrađenoj okolini, javnom prijevozu te informacijskim i komunikacijskim uslugama može biti potrebno određeno vrijeme, razumna prilagodba može se koristiti kao sredstvo za pružanje pristupa pojedincu u međuvremenu, jer predstavlja trenutačnu obvezu. Odbor poziva države stranke da se vode njegovim općim komentarom br. 2 (2014.) o pristupačnosti.

E. Članak 11. o rizičnim situacijama i humanitarnim kriznim stanjima

43. Nediskriminacija mora biti zajamčena u rizičnim situacijama i humanitarnim kriznim stanjima, na temelju obveza u međunarodnom humanitarnom pravu, uključujući humanitarno pravo o razoružanju, kako bi se uklonio povećani rizik od diskriminacije osoba s invaliditetom koji postoji u takvim situacijama.

44. Međunarodno raseljene osobe s invaliditetom i/ili izbjeglice s invaliditetom često nemaju jednaki pristup osnovnim potrebama, kao što su voda, sanitarni objekti, hrana i sklonište. Primjerice, pristupačni higijenski objekti, kao što su zahodi i tuševi, često ne postoje ili su nedostatni.

45. Žene i djevojke s invaliditetom u rizičnim situacijama i humanitarnim kriznim stanjima izložene su osobito velikom riziku od nasilja, uključujući seksualno nasilje, iskorištavanje ili zlostavljanje i manje je vjerojatno da će imati pristup uslugama oporavka i rehabilitacije ili pristup pravosuđu.¹³

46. Prema tome, države stranke moraju zajamčiti načelo zabrane diskriminacije u svim programima i radnjama. To znači da je potrebno na ravnopravnoj osnovi uključiti osobe s invaliditetom u nacionalne protokole za hitne situacije, u potpunosti uzeti u obzir osobe s invaliditetom u scenarije evakuacije, pružati pristupačne informacijske i komunikacijske linije za pomoć i besplatne telefonske brojeve, zajamčiti da se humanitarna pomoć distribuira na pristupačan i nediskriminacijski način osobama s invaliditetom u humanitarnim kriznim stanjima i zajamčiti da su voda, sanitarni i higijenski sadržaji u skloništima za krizna stanja i kampovima za izbjeglice dostupni i pristupačni osobama s invaliditetom. Nakon kriznih stanja pristupačna rekonstrukcija odlučujući je čimbenik za jednakost osoba s invaliditetom u društvu. Kako bi osigurale te elemente, države stranke moraju usko surađivati s osobama s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija, u osmišljavanju i provedbi, praćenju i ocjenjivanju zakonodavstva i politika u pogledu svih faza kriznih stanja.

¹³ Vidjeti opći komentar br. 3, st. 49. - 50.

F. Članak 12. o jednakosti pred zakonom

47. Pravo na poslovnu sposobnost temeljno je pravo, što znači da je nužno za ostvarenje gotovo svih ostalih prava u Konvenciji, uključujući pravo na jednakost i nediskriminaciju. Članci 5. i 12. neodvojivo su povezani jer jednakost pred zakonom mora obuhvaćati ostvarenje poslovne sposobnosti svih osoba s invaliditetom na jednakoj osnovi s drugima. Diskriminacija putem uskraćivanja poslovne sposobnosti može biti prisutna na različite načine, uključujući u sustavima koji se temelji na statusu, funkcijama i ishodima. Uskraćivanje prava na donošenje odluka na temelju invaliditeta putem bilo kojeg od ovih sustava predstavlja diskriminaciju.¹⁴

48. Ključna razlika između obveze razumne prilagodbe u skladu s člankom 5. Konvencije i potpora koju je potrebno pružiti za osobe s invaliditetom koje ostvaruju svoju poslovnu sposobnost u skladu s člankom 12. stavkom 3. jest činjenica da ne postoji ograničenje u pogledu obveze u skladu s člankom 12. stavkom 3. Činjenica da potpora ostvarenju sposobnosti može nametnuti nerazmjerno ili nepotrebno opterećenje ne ograničava zahtjev za pružanje te potpore.

49. Kako bi se zajamčila dosljednost između članka 5. i 12. Konvencije, države stranke trebaju:

(a) Provesti reformu postojećeg zakonodavstva kako bi spriječile diskriminatorno uskraćivanje poslovne sposobnosti, na temelju modela na osnovi statusa, funkcija ili ishoda. Ako je to prikladno, potrebno je zamijeniti te modele modelima donošenja odluka uz potporu, uzimajući u obzir univerzalnu poslovnu sposobnost odraslih osoba bez ikakve diskriminacije;

(b) Pružiti resurse sustavima donošenja odluka uz potporu kako bi se osobama s invaliditetom pomoglo da se snađu u postojećim pravnim sustavima. Donošenje zakonodavstva i dodjela resursa takvim uslugama trebaju biti dosljedni s ključnim odredbama utvrđenima u stavku 29. općeg komentara br. 1 (2014.) o jednakosti pred zakonom. To obuhvaća činjenicu da se svi sustavi pružanja potpore trebaju temeljiti na ostvarenju prava, volje i preferencija osoba koje primaju potporu, a ne na onome za što se smatra da je u njihovu najboljem interesu. Najbolje tumačenje volje i preferencija treba zamijeniti načelo najboljeg interesa u svim pitanjima povezanim s odraslim osobama ako nije moguće utvrditi volju i preferencije osobe;

(c) Države stranke trebaju pružiti zaštitu od diskriminacije uspostavom pristupačne, lokalno dostupne mreže visokokvalitetnog besplatnog pravnog savjetovanja ili pravne pomoći s niskim dohodovnim pragom, kojom se moraju poštovati volja i preferencije tih osoba i zaštititi njihova postupovna prava (pravo na poslovnu sposobnost), na istoj razini kao i za ostale vrste pravnog zastupanja. Države stranke moraju dosljedno zajamčiti da se instrumenti za zaštitu ne temelje na uklanjanju poslovne sposobnosti ili na drugi način ne sprječavaju pristup osoba s invaliditetom pravosuđu.

50. Trebaju se pružiti osposobljavanje i edukacija za relevantne agencije, kao što su donositelji pravnih odluka, pružatelji usluga ili drugi dionici. Države stranke obvezne su zajamčiti jednako uživanje sve robe i usluga koje se nude u društvu, uključujući robu i usluge navedene u članku 12. stavku 5., koji predstavljaju primjere robe koja je osobito onemogućena osobama s invaliditetom, kao što su imovina ili usluge povezane s financijskim pitanjima, kao što su hipoteke. U članku 25. točki (e) navedena je još jedna usluga koja najčešće nije dostupna osobama s invaliditetom, odnosno životno osiguranje te (privatno) zdravstveno osiguranje. Države stranke trebaju primjenjivati aktivni, sveobuhvatni pristup kako bi se zajamčilo jednako uživanje u robu i uslugama u privatnom sektoru. To obuhvaća jačanje zakonodavstva protiv diskriminacije kako se primjenjuje na privatni sektor. Suradnja sa sindikatima i ostalim akterima treba se koristiti za pronalazak partnera koji su spremni na promjene.

¹⁴ Vidjeti opći komentar br. 1, st. 15.

G. Članak 13. o pristupu pravosuđu

51. Prava i obveze u pogledu jednakosti i nediskriminacije utvrđeni u članku 5. donose posebna pitanja u pogledu članka 13., kojima se, među ostalim, poziva na pružanje postupovne i dobno prilagođene prilagodbe. Ove se prilagodbe razlikuju od razumne prilagodbe jer postupovne prilagodbe nisu ograničene nerazmjernosti. Primjer postupovne prilagodbe jest priznavanje raznovrsnih komunikacijskih metoda osoba s invaliditetom na sudovima. Dobno prilagođene prilagodbe mogu obuhvaćati širenje informacija o dostupnim mehanizmima za podnošenje pritužbi i pristupa pravosuđu primjenom dobno prilagođenog i jednostavnog jezika.

1. Članak 13. stavak 1.

52. Kako bi se zajamčio učinkoviti pristup pravosuđu, postupcima mora biti omogućeno sudjelovanje i moraju biti transparentni. Radnje koje omogućuju sudjelovanje obuhvaćaju sljedeće:

- (a) Pružanje informacija na razumljiv i pristupačan način;
- (b) Priznavanje i prilagodbu raznovrsnih oblika komunikacije;
- (c) Fizičku pristupačnost u svim fazama postupka;
- (d) Financijsku pomoć u slučaju pravne pomoći, gdje je to primjenjivo, i podložno obaveznim provjerama sredstava i zakonskih prava.

53. Prikladne mjere kojima se mogu zaštititi osobe koje se ne mogu same braniti od diskriminacije, čak i kad im je pružena potpora, ili čije su opcije uvelike ograničene strahom od negativnih posljedica takvih pokušaja, jesu tužbe u ime naroda (*actio popularis*).

54. Nadalje, kako bi osigurala transparentnost, djelovanjem države stranke mora se zajamčiti da su sve relevantne informacije pristupačne i dostupne i da postoji prikladna evidencija i izvješćivanje svih relevantnih potraživanja, predmeta i sudskih naloga.

2. Članak 13. stavak 2.

55. Kako bi se potaknulo prikladno poštovanje i ispunjavanje prava i obveza, potrebno je obučiti službenike tijela zaduženih za provedbu zakona, podizati razinu osviještenosti među nositeljima prava i graditi sposobnosti nositelja obveza. Prikladno osposobljavanje treba obuhvaćati sljedeće:

- (a) Složenost intersekcionalnosti i činjenicu da se osobe ne smije identificirati isključivo na temelju oštećenja. Podizanje razine osviještenosti o pitanjima intersekcionalnosti treba biti relevantno za određene oblike diskriminacije i ugnjetavanja;
- (b) Raznolikost među osobama s invaliditetom i njihove pojedinačne zahtjeve kako bi se ostvario učinkoviti pristup svim aspektima pravosudnog sustava na jednakoj osnovi s drugima;
- (c) Osobnu autonomiju osoba s invaliditetom i važnost poslovne sposobnosti za sve;
- (d) Važnost učinkovite i smislene komunikacije za uspješnu uključivost;
- (e) Mjere donesene u svrhu osiguranja učinkovitog osposobljavanja osoba, uključujući odvjetnike, suce, zatvorsko osoblje, tumače znakovnog jezika te službenike policijskog i kaznenog sustava o pravima osoba s invaliditetom.

H. Članak 14. o osobnoj slobodi i sigurnosti, članak 15. o slobodi od mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, članak 16. o slobodi od izrabljivanja, nasilja i zlostavljanja i članak 17. o zaštiti osobnog integriteta osobe

56. Osobe s invaliditetom mogu biti nerazmjerno pogođene nasiljem, zlostavljanjem i ostalim oblicima okrutnog i ponižavajućeg kažnjavanja, koji se mogu pojavljivati u oblicima

obuzdavanja ili segregacije, kao i nasilnog napada. Odbor je osobito zabrinut zbog sljedećih činova protiv osoba s invaliditetom, uključujući djecu na osnovi oštećenja, koji su prema definiciji diskriminacijski: odvajanje djece s invaliditetom od njihove obitelji i prisilna institucionalizacija; uskraćivanje slobode; mučenje ili okrutno, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje; nasilje; i prisilno postupanje prema osobama s invaliditetom unutar i izvan ustanova za mentalno zdravlje. Države stranke moraju poduzeti sve prikladne mjere, pružati zaštitu od i sprječavati sve oblike iskorištavanja, nasilja i zlostavljanja osoba s invaliditetom. Potrebno je zabraniti prisilne korektivne tretmane invaliditeta.

I. Članak 19. o neovisnom življenju i uključenosti u zajednicu

57. Člankom 19. Konvencije utvrđeno je načelo nediskriminacije i priznavanja jednakog prava osobama s invaliditetom da u potpunosti budu uključene u zajednicu i da neovisno žive u njoj. Kako bi ostvarile pravo na neovisan život i uključenost u zajednicu, države stranke moraju poduzeti učinkovite i prikladne mjere kako bi olakšale potpuno uživanje prava i potpunu uključenost i sudjelovanje osoba s invaliditetom u zajednici. To obuhvaća provedbu strategija deinstitucionalizacije te, u skladu s općim komentarom Odbora br. 5 (2017.) o neovisnom življenju i uključenosti u zajednicu, dodjelu resursa za usluge potpore neovisnom življenju, dostupno i cjenovno pristupačno stanovanje, usluge potpore za obiteljske negovatelje i pristup uključivom obrazovanju.

58. Člankom 19. Konvencije utvrđeno je pravo prema kojem nitko ne smije biti prisiljen na život u određenom obliku uređenja življenja zbog invaliditeta. Institucionalizacija predstavlja diskriminaciju jer ukazuje na neuspjeh u stvaranju potpore i usluga u zajednici za osobe s invaliditetom, koje su prisiljene da se odreknu svojeg sudjelovanja u životu zajednice kako bi se liječile. Institucionalizacija osoba s invaliditetom kao uvjet primanja usluga mentalnog zdravlja javnog sektora predstavlja diferencijalno postupanje na temelju invaliditeta, zbog čega sama po sebi predstavlja diskriminaciju.

59. Kriteriji prihvatljivosti i postupci za ostvarenje pristupa uslugama potpore moraju biti definirani na nediskriminirajući način i moraju biti usmjereni na zahtjeve osobe, a ne na oštećenje, u skladu s pristupom sukladnim s ljudskim pravima. Razvoj usluga potpore treba se temeljiti na osobama, biti dobno i rodno osjetljiv i kulturno prikladan.

60. Države stranke trebaju zabraniti trećim stranama i spriječiti ih da nameću praktične ili postupovne prepreke neovisnom življenju i uključenosti u zajednici, primjerice, na način da zajamče da su pružene usluge sukladne s neovisnim življenjem u zajednici i da osobama s invaliditetom nije uskraćena mogućnost da unajmljuju nekretnine i da ne budu u nepovoljnom položaju na tržištu nekretnina.

J. Članak 23. o poštovanju doma i obitelji

61. Osobe s invaliditetom često se suočavaju s diskriminacijom u ostvarenju svojeg prava na sklapanje braka ili svojih roditeljskih i obiteljskih prava zbog diskriminirajućih zakona i politika te administrativnih mjera. Roditelji s invaliditetom često se smatraju neprikladnima ili nesposobnima za skrb o svojoj djeci. Odvajanje djece od roditelja zbog invaliditeta djeteta ili roditelja diskriminirajuće je i njime se krši članak 23.

62. Smještaj djece u ustanove zbog njihova oštećenja također predstavlja oblik diskriminacije zabranjene člankom 23. stavkom 5. Konvencije. Države moraju zajamčiti da djeca s invaliditetom i roditelji djece s invaliditetom imaju potrebnu potporu u zajednici kako bi mogli skrbiti za svoju djecu.

K. Članak 24. o obrazovanju

63. Činjenica da neke države stranke ne pružaju učenicima i studentima s invaliditetom, uključujući one s vidljivim i nevidljivim invaliditetom i one koji doživljavaju višestruke oblike diskriminacije ili intersekcijsku diskriminaciju, jednaki pristup općoj školi s uključivim i kvalitetnim obrazovanjem diskriminirajuća je, protivna ciljevima Konvencije i

izravno krši članke 5. i 24. Članak 5. stavak 1. povezan je s člankom 24. i njima se od država stranaka zahtijeva da uklone sve vrste diskriminirajućih prepreka, uključujući pravne i društvene prepreke, uključivom obrazovanju.

64. Segregirani oblici obrazovanja, kojima se učenici i studenti s invaliditetom isključuju iz općeg i uključivog obrazovanja zbog njihova invaliditeta, protivni su članku 5. stavku 2. i članku 24. stavku 1. točki (a) Konvencije. Člankom 5. stavkom 3. od država stranaka zahtijeva se da poduzmu sve prikladne korake kako bi zajamčile pružanje razumne prilagodbe. To je pravo ojačano za osobe s invaliditetom u članku 24. stavku 2. točki (b), kojim se od država stranaka zahtijeva da zajamče uključivo obrazovanje za osobe s invaliditetom na jednakoj osnovi s ostalima u zajednicama u kojima žive. Ovaj se cilj može postići pružanjem razumne prilagodbe zahtjeva pojedinca, u skladu s člankom 24. stavkom 2. točkom (c) i razvojem novih i uključivih strategija u skladu s univerzalnim dizajnom. Standardizirani sustavi ocjenjivanja, uključujući prijamne ispite kojima se izravno ili neizravno isključuju učenici i studenti s invaliditetom, diskriminirajući su i protivni člancima 5. i 24. Obveze država stranaka nadilaze školu. Države stranke moraju zajamčiti da se školski prijevoz pruža svim učenicima s invaliditetom ako su mogućnosti prijevoza ograničene zbog socijalnih ili gospodarskih prepreka.

65. Kako bi se zajamčila jednakost i nediskriminacija gluhe djece u obrazovnoj okolini, toj se djeci moraju pružiti okoline za učenje sa znakovnim jezikom, s gluhim vršnjacima i gluhim odraslim uzorima. Manjak stručnosti u vještinama učitelja gluhe djece u pogledu znakovnog jezika te nepristupačne školske okoline isključuju gluhu djecu, zbog čega se smatraju diskriminirajućima. Odbor poziva države stranke da se vode njegovim općim komentarom br. 4 (2016.) o pravu na uključivo obrazovanje prilikom provedbe mjera u svrhu ispunjenja obveza iz članaka 5. i 24.

L. Članak 25. o zdravlju

66. U skladu s člancima 5. i 25. Konvencije, države stranke moraju zabraniti i spriječiti diskriminirajuće uskraćivanje zdravstvenih usluga osobama s invaliditetom i pružati rodno osjetljive zdravstvene usluge, uključujući prava na spolno i reproduktivno zdravlje. Države stranke također se moraju uhvatiti u koštac s oblicima diskriminacije koji krše pravo osoba s invaliditetom koji onemogućuju pravo na zdravlje putem povreda prava na zdravstvenu skrb na temelju slobodnog i informiranog pristanka¹⁵ ili koji sadržaje ili informacije čine nepristupačnima.¹⁶

M. Članak 27. o radu i zapošljavanju

67. Kako bi postigle *de facto* jednakost u smislu Konvencije, države stranke moraju zajamčiti da ne postoji diskriminacija na osnovi invaliditeta u pogledu rada i zapošljavanja.¹⁷ Kako bi osigurale razumnu prilagodbu, kako je utvrđeno člankom 5. stavkom 3., i kako bi postigle ili ubrzale *de facto* jednakost u radnoj okolini, kako je utvrđeno u članku 5. stavku 4., države stranke trebaju:

(a) Olakšati prijelaz sa segregiranih radnih okolina za osobe s invaliditetom i pružati potporu njihovu zapošljavanju na otvorenom tržištu rada te istovremeno zajamčiti trenutačnu primjenjivost radničkih prava na te okoline;

(b) Promicati pravo na zapošljavanje uz potporu, uključujući programe asistencije u radu, osposobljavanja za rad i strukovnog osposobljavanja, štititi prava radnika s invaliditetom; i zajamčiti pravo na slobodan odabir zaposlenja;

¹⁵ Vidjeti opći komentar br. 1, st. 41.

¹⁶ Vidjeti opći komentar br. 2, st. 40.

¹⁷ Vidjeti Konvenciju Međunarodne organizacije rada o diskriminaciji (zapošljavanje i rad) iz 1958. (br. 111) i Konvenciju o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju (osobe s invaliditetom) iz 1983. (br. 159).

- (c) Zajamčiti da osobe s invaliditetom ne primaju plaću manju od minimalne plaće i da ne gube povlasticu invalidnine kada započnu s radom;
- (d) Izričito priznati uskraćivanje razumne prilagodbe kao diskriminaciju i zabraniti višestruku i intersekcijsku diskriminaciju te zlostavljanje;
- (e) Zajamčiti prikladni prijelaz u i izvan zaposlenja za osobe s invaliditetom na nediskriminirajući način. Države stranke obvezne su zajamčiti jednaki i učinkoviti pristup povlasticama i pravima, kao što su doprinosi za umirovljenje i nezaposlenost. Takva se prava ne smiju kršiti isključenjem iz zaposlenja, čime se dodatno pogoršava stanje isključenosti;
- (f) Promicati rad u uključivim, pristupačnim, sigurnim i zdravim radnim okruženjima u privatnim i javnim sektorima;
- (g) Zajamčiti da osobe s invaliditetom uživaju jednake mogućnosti u pogledu mogućnosti napredovanja u karijeri putem redovitih sastanaka za ocjenjivanje s njihovim rukovoditeljima i definiranjem ciljeva koje je potrebno ostvariti, u okviru sveobuhvatne strategije;
- (h) Zajamčiti pristup osposobljavanju, ponovnom osposobljavanju i obrazovanju, uključujući strukovno osposobljavanje i jačanje sposobnosti zaposlenika s invaliditetom, i pružiti osposobljavanje u području zapošljavanja osoba s invaliditetom i razumnu prilagodbu za poslodavce, predstavničke organizacije zaposlenika i poslodavaca, sindikate i nadležna tijela;
- (i) Raditi na donošenju univerzalno primjenjivih mjera zdravlja i sigurnosti na radu za osobe s invaliditetom, uključujući propise u području zdravlja i sigurnosti na radu koji nisu diskriminirajući i uključuju osobe s invaliditetom;
- (j) Priznati pravo osoba s invaliditetom na pristup trgovinskim i radničkim sindikatima.

N. Članak 28. o primjerenom životnom standardu i socijalnoj zaštiti

68. Kako je navedeno u stavku 59. općeg komentara Odbora br. 3, siromaštvo je pogoršavajući čimbenik i rezultat višestruke diskriminacije. Neprovedba prava osoba s invaliditetom na prikladan životni standard za njih i njihove obitelji protivna je ciljevima Konvencije. Ovaj neuspjeh osobito je zabrinjavajuć s obzirom na osobe s invaliditetom koje žive u ekstremnom siromaštvu ili oskudici. Kako bi postigle prikladni standard življenja usporediv s ostalima, osobe s invaliditetom najčešće imaju dodatne troškove. To predstavlja posebni hendikep za djecu ili starije žene s invaliditetom koji žive u ekstremnom siromaštvu i oskudici. Države stranke trebaju poduzeti učinkovite mjere kako bi omogućile osobama s invaliditetom da pokriju dodatne troškove povezane s invaliditetom. Države stranke moraju poduzeti trenutačne korake kako bi osobama s invaliditetom koje žive u ekstremnom siromaštvu i oskudici pružile osnovni minimum u smislu prikladne hrane, odjeće i stanovanja.¹⁸

69. U pogledu socijalne zaštite od država stranaka također se zahtijeva da provode osnovni prag zaštite.

O. Članak 29. o sudjelovanju u političkom i javnom životu

70. Isključenje iz izbornih postupaka i ostalih oblika sudjelovanja u političkom životu česti su primjeri diskriminacije na temelju invaliditeta. Često su usko povezani s uskraćivanjem ili ograničavanjem poslovne sposobnosti. Države stranke trebaju nastojati ostvariti sljedeće:

- (a) Provoditi reformu zakona, politika i propisa kojima se sustavno isključuju osobe s invaliditetom iz glasanja i/ili sudjelovanja na izborima u svojstvu kandidata;

¹⁸ Vidjeti Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 3 (1990.) o naravi obveza država stranaka, st. 10.

- (b) Zajamčiti da je izborni postupak pristupačan svim osobama s invaliditetom, uključujući prije, tijekom i nakon izbora;
- (c) Pružati razumnu prilagodbu pojedincima s invaliditetom i mjere potpore na temelju pojedinačnih zahtjeva osoba s invaliditetom u svrhu sudjelovanja u političkom i javnom životu;
- (d) Pružati potporu i sudjelovati s predstavničkim organizacijama osoba s invaliditetom u postupku političkog sudjelovanja na nacionalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini, uključujući savjetovanjem s takvim organizacijama u pitanjima koja se izravno odnose na osobe s invaliditetom;
- (e) Stvarati informacijske sustave i zakonodavstvo kojim se omogućuje trajno političko sudjelovanje osoba s invaliditetom, uključujući između izbora.

P. Članak 31. o statistici i prikupljanju podataka

71. Prikupljanje i analiza podataka ključne su mjere za praćenje politika i zakona protiv diskriminacije. Države stranke trebaju prikupljati i analizirati podatke, koji se moraju raščlaniti na temelju invaliditeta i intersekcijskih kategorija. Prikupljeni podaci trebaju pružati informacije o svim oblicima diskriminacije. Prikupljeni podaci trebaju biti opsežni i pokrivati statistiku, argumentaciju i ostale oblike podataka, kao što su pokazatelji za ocjenjivanje provedbe i praćenje napretka i učinkovitosti novih i tekućih inicijativa i politika. Pokazatelji koji obuhvaćaju invaliditet moraju se razviti i koristiti na način dosljedan s Programom za održivi razvoj do 2030. Osmišljavanje, prikupljanje i analiza podataka trebaju biti participativni, odnosno trebaju se poduzimati na temelju bliskog i značajnog savjetovanja s predstavničkim organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući djecu. U istraživanjima i studijama za prikupljanje podataka često su previđene osobe koje žive u zatvorenim prostorima, kao što su ustanove ili psihijatrijske bolnice, a koje trebaju biti sustavno uključene u takve studije.

Q. Članak 32. o međunarodnoj suradnji

72. Svi naponi u pogledu međunarodne suradnje, uključujući Program održivog razvoja do 2030., moraju biti uključivi i pristupačni osobama s invaliditetom i slijediti Konvenciju. Države stranke moraju razviti okvire za praćenje s pokazateljima ljudskih prava, kao i posebna mjerila i ciljeve za svaki pokazatelj, u skladu s ciljem 10. Ciljeva održivog razvoja. Sva međunarodna suradnja mora biti usmjerena na unapređenje zakonodavstva i politika protiv diskriminacije kojima se nastoji ostvariti potpuna uključenost u skladu s Konvencijom i Programom održivog razvoja do 2030. i ostalim povezanim međunarodnim okvirima za ljudska prava.

VIII. Provedba na nacionalnoj razini

73. U skladu s prethodno navedenim normativnim sadržajem i obvezama države stranke trebaju poduzimati daljnje korake kako bi zajamčile potpunu provedbu članka 5. Konvencije:

- (a) Provoditi studije o usklađivanju nacionalnog zakonodavstva i praksi s Konvencijom, staviti izvan snage diskriminirajuće zakone i propise koji su nedosljedni s Konvencijom te promijeniti ili ukinuti običaje i prakse kojima se diskriminiraju osobe s invaliditetom;
- (b) Razviti zakone protiv diskriminacije, ako ne postoje, i donijeti zakone protiv diskriminacije koji su uključujući za osobe s invaliditetom i koji imaju širok osobni i materijalni opseg i pružaju učinkovite pravne lijekove. Takvi zakoni mogu biti učinkoviti samo ako se temelje na definiciji invaliditeta koja obuhvaća osobe koje imaju dugoročna fizička oštećenja, uključujući psihosocijalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja, i trebaju obuhvaćati prošle, sadašnje i buduće moguće invaliditete, kao i osobe povezane s osobama s invaliditetom. Osobama koje su žrtve diskriminacije na osnovi invaliditeta i koje nastoje ostvariti pravnu zaštitu ne smiju biti nametnuta obveza dokazivanja „dostatnog invaliditeta” kako bi ostvarile koristi od pravne zaštite. Zakonom koji je protiv diskriminacije i koji je

uključujući za osobe s invaliditetom nastoji se staviti izvan zakona i spriječiti diskriminirajući čin, a ne ciljati definirana zaštićena skupina. U tom smislu, široka definicija invaliditeta povezana s oštećenjima u skladu je s Konvencijom;

(c) Zajamčiti da zakonodavstvo protiv diskriminacije nadilazi samo privatnu i javnu domenu, da pokriva područja koja uključuju obrazovanje, zapošljavanje, robu i usluge, i kojim se suzbija diskriminacija na osnovi određenog invaliditeta, kao što su segregirano obrazovanje, institucionalizacija, uskraćivanje ili ograničenje poslovne sposobnosti, prisilno liječenje mentalnih bolesti, uskraćivanje pružanja usluge poučavanja na znakovnom jeziku i stručnog tumačenja na znakovnom jeziku i uskraćivanje Brailleova pisma ili drugih alternativnih i augmentativnih načina, sredstava i formata komunikacije;

(d) Promicati potpuno uključivanje općeg zapošljavanja i usluga strukovnog osposobljavanja, uključujući usluge kojima se promiče poduzetništvo i pruža potpora osnivanju zadruga i ostalih oblika socijalne ekonomije;

(e) Zajamčiti da zaštita od diskriminacije osoba s invaliditetom ima isti standard kao i za ostale društvene skupine;

(f) Razviti i provesti programe jačanja znanja i sposobnosti, uključujući osposobljavanje unutar tijela javne vlasti i neformalnog gospodarstva, kako bi se zajamčila sukladnost s Konvencijom. Podizanje razine svijesti i izgradnja sposobnosti trebaju se razvijati i provoditi uz značajno sudjelovanje osoba s invaliditetom i organizacija koje predstavljaju široki raspon osoba s invaliditetom i ključne su sastavnice za uspostavu kulture tolerancije i raznolikosti, koja je kamen temeljac zakona i politike protiv diskriminacije;

(g) Pratiti broj tužbi vezanih uz diskriminaciju na osnovi invaliditeta kao omjer ukupnog broja tužbi za diskriminaciju, raščlanjenih po spolu, dobi, utvrđenim preprekama i sektoru u kojem je došlo do navodne diskriminacije, i pružati informacije o slučajevima o kojima je postignuta nagodba izvan suda, na sudu i za koje je donesena presuda te broja presuda koje su dovele do naknade ili sankcija;

(h) Uspostaviti pristupačne i učinkovite mehanizme pravne zaštite i osigurati pristup pravosuđu, na jednakoj osnovi s ostalima, za žrtve diskriminacije na osnovi invaliditeta. To obuhvaća pristup za sve osobe s invaliditetom učinkovitim sudskim i/ili upravnim postupcima, uključujući učinkovite i pristupačne mehanizme za podnošenje prigovora, te pristup prikladnoj i, ako je to primjenjivo i ako podliježe zakonskoj provjeri sredstava i zakonskih prava, cjenovno pristupačnoj kvalitetnoj pravnoj pomoći. Države stranke trebaju učinkovito i pravodobno intervenirati u slučaju djelovanja ili propusta javnih i privatnih aktera kojima se krši pravo na jednakost i nediskriminaciju pojedinačne osobe s invaliditetom i skupina osoba s invaliditetom, u pogledu građanskih i političkih prava, kao i ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Priznanje pravnih sredstava kolektivne naravi ili udružne tužbe može značajno doprinijeti učinkovitom osiguranju pristupa pravosuđu u situacijama koje utječu na skupine osoba s invaliditetom;

(i) U nacionalno pravo protiv diskriminacije uključiti zaštitu pojedinaca od odmazde ili negativnih posljedica zbog pritužbe ili postupaka kojima se želi osigurati sukladnost s odredbama o jednakosti. Zakonodavstvom protiv diskriminacije također je potrebno zajamčiti da žrtvama diskriminacije nije nepotrebno spriječeno da ostvare obeštećenje ili da ponovno budu žrtve. Postupovnim pravilima osobito se treba prebaciti teret dokazivanja u građanskim postupcima s tužitelja na tuženika u slučajevima kad postoje činjenice na temelju kojih se može pretpostaviti da je došlo do diskriminacije;

(j) Na temelju uskog savjetovanja s organizacijama osoba s invaliditetom, nacionalnim institucijama za ljudska prava i ostalim relevantnim dionicima, kao što su tijela za ravnopravnost, razviti politiku i strategiju ravnopravnosti koje su uključive i pristupačne svim osobama s invaliditetom;

(k) Povećati razinu znanja u svim dijelovima društva, uključujući među državnim službenicima u svim granama vlasti i unutar privatnog sektora, o opsegu, sadržaju i praktičnim posljedicama prava na nediskriminaciju i jednakost svih osoba s invaliditetom;

-
- (l) Donijeti prikladne mjere za redovito i sveobuhvatno praćenje uključive jednakosti. To obuhvaća prikupljanje i provedbu analize raščlanjenih podataka o stanju osoba s invaliditetom;
- (m) Zajamčiti da su nacionalni mehanizmi praćenja u skladu s člankom 33. Konvencije neovisni, da učinkovito obuhvaćaju predstavničke organizacije osoba s invaliditetom i da raspoložu prikladnim resursima za rješavanje problema diskriminacije osoba s invaliditetom;
- (n) Pružati posebne zaštite i provoditi dubinsku analizu radi sprječavanja i rješavanja incidenata nasilja, iskorištavanja i zlostavljanja i povreda tjelesnog integriteta koje osobe s invaliditetom doživljavaju jedinstveno ili nerazmjerno;
- (o) Donositi posebne mjere u svrhu postizanja uključive jednakosti, osobito za osobe s invaliditetom koje doživljavaju intersekcijsku diskriminaciju, kao što su žene, djevojke, starije osobe i članovi autohtonih zajednica s invaliditetom;
- (p) Države stranke koje primaju visoki broj tražitelja azila, izbjeglica ili migranata trebaju donijeti formalne i zakonski definirane postupke kako bi zajamčile pristupačnost za osobe s invaliditetom, uključujući žene i djecu s invaliditetom i osobe s psihosocijalnim i intelektualnim poteškoćama, u objektima za prihvata i ostalim okolinama. Države stranke moraju zajamčiti pružanje psihosocijalnog i pravnog savjetovanja, potpore i rehabilitacije za osobe s invaliditetom te da su usluge zaštite prikladne u pogledu invaliditeta, dobi, roda i kulture.
-